

Խ. ԱՐՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. Х. АБОВЯНА

Հումանիտար գիտություններ № 1-2 (26-27) 2016 Гуманитарные науки

ՀՏԴ 159.9 : 340.6

ՄԵՌԱԿԱՆ ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿՎԱԾ ՏՈՒԺՈՂՆԵՐԻ ՀՈԳԵՎԻՃԱԿԻ
ԱԽՏՈՐՈՇՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԴԱՏԱՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ
Ա. Ռ. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

«Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ, Երևան, Իսակովի 24
e-mail: ani.robertovna@gmail.com

Սույն հոդվածում ներկայացվում են դատահոգեբանական փորձաքննությունների ընթացքում սեռական բռնության ենթարկված տուժողների հոգեվիճակի ռետրոսպեկտիվ ուսումնասիրման առանձնահատկությունները, ինչպես նաև փորձագիտական հետազոտություններում նոր մեթոդիկաների կիրառման անհրաժեշտությունը, որոնք կապահովեն փորձագիտական եզրակացությունների առավելագույն հուսալիությունը և հավաստիությունը և հնարավորություն կընձեռեն հնարավորինս ճշգրտորեն ուսումնասիրել փորձաքննվողի՝ հետազոտվող իրավիճակում ունեցած հոգեվիճակի դինամիկան:

Բանալի բառեր. Սեռական բռնություն, ռետրոսպեկտիվ հոգեախտորոշում, դիմադրություն ցույց տալու կարողություն, հոգեվիճակ:

Ներկայացված է խմբագրություն 13.11.2015 թ.

ՀՀ-ում դատահոգեբանական փորձաքննությունների իրականացման պրակտիկայում նկատվում է իրավապահ մարմինների կողմից սեռական բռնության շրջանակներում տուժողի նկատմամբ դատահոգեբանական փորձաքննություն նշանակելու դեպքերի քանակական ցուցանիշի աճ, որը կարող է պայմանավորված լինել այնպիսի գործոններով, ինչպիսիք են՝ նման հանցագործությունների ավելի հաճախակի կատարումը, դրանց իրավաբանական ընթացք տալու տենդենցի աճը, ինչպես նաև այդպիսի հանցագործությունների շրջանակներում հոգեբանական մասնագիտական ուսումնասիրությունների կարևորության բարձրացումը:

Սեռական բռնությունը հանցագործություն է, որի դեպքում սեռական հարաբերությունը տեղի է ունենում մարդու անօգնական վիճակն օգտագործելով, նրա կամքին հակառակ՝ ուժով, սպառնալիքով կամ խաբեությամբ, ուղղված է մարդու սեռական ազատության կամ մանկահասակների անձեռնմխելիության ապահովման դեմ [1, էջ 225]:

Սեռական բռնության ենթարկված տուժողների դեպքում դատահոգեբանական փորձաքննություն նշանակելու հիմնական կարևորությունն այն է, որ առաջադրվող հարցադրումների միջոցով գիտականորեն հիմնավորված ճանապարհով հոգեբան-փորձագետի կողմից որոշվում են հետազոտվող իրավիճակում տուժողի դիմադրություն ցույց տալու կարողությունը, ինչը հիմք է հանդիսանում իրավապահ մարմինների կողմից «անօգնական վիճակ» որակելու համար:

Դիմադրություն ցույց տալու կարողության հետազոտության շրջանակներում առաջնային գործոններ են համարվում.

✓ տուժողի կողմից իր նկատմամբ կատարված գործողությունների հասկացումը (ըստ հասկացման մակարդակների՝ կատարված գործողությունների արտաքին կողմը, ներքին բովանդակությունը, բնույթն ու նշանակությունը, սոցիալական կողմը, բարոյաէթիկական կողմը, հասարակական նշանակությունը): Հասկացման տարբեր մակարդակների ուսումնասիրությունն իր յուրահատկություններն ունի անչափահասների և մտավոր զարգացման խնդիրներ կամ մանկավարժական բարձիթողություն ունեցող անձանց մոտ:

✓ տուժողի անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները, որոնք կարող էին էական ազդեցություն ունենալ հետազոտվող իրավիճակում նրա վարքի վրա:

✓ հետազոտվող իրավիճակում տուժողի հոգեվիճակը:

Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ կատեգորիաները ուսումնասիրության ենթակա են ինչպես առանձին-առանձին, այնպես էլ որպես փոխկապակցված ամբողջական համակարգ, քանի որ անմիջականորեն կամ ոչ ուղղակի կերպով փոխկապակցված են միմյանց հետ:

Անդրադառնալով դիմադրություն ցույց տալու ընդունակության հետազոտության շրջանակներում տուժողի հասկացման ունակությանը՝ կարևոր է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել փորձաքննվողի տարիքային առանձնահատկություններին և դրանցով պայմանավորված մտավոր զարգացման պայմաններում հասկացման որոշակի մակարդակների սահմանափակումներին: Հատկանշական է, որ 12 տարին չըրացած անձանց դատահոգեբանական փորձաքննության դեպքում հասկացման ունակության ուսումնասիրումը խնդրո առարկա է ոչ թե որպես դիմադրություն ցույց տալու կոմպոնենտ, այլ հետազոտվող

իրավիճակը լիարժեք ընկալելու և համապատասխան տեղեկություններ հաղորդելու կարողության գրավական, քանի որ 12 տարին լրացած չլինելու պարագայում ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված կարգով սեռական գործողության ենթարկված անչափահասը համարվում է «անօգնական վիճակում» գտնվող: Այսպես, օրինակ, նախադպրոցական և կրտսեր դպրոցական տարիքի փորձաքննվողների տարիքային առանձնահատկություններից (տարիքային առանձնահատկություններով պայմանավորված անհասություն), կենսափորձից, բարդ իրադրությունների ամբողջական ըմբռնումների սահմանափակությունից, սեռերի հարաբերությունների մասին անտեղյակությունից՝ նախադպրոցական և կրտսեր դպրոցական տարիքի տուժողները կարող են ընկալել հետազոտվող իրավիճակի համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքների միայն արտաքին կողմը (օրինակ՝ տեղը, ժամանակը, իրավախախտողի անձը, կատարված գործողությունների հաջորդականությունը) և չեն կարող հասկանալ այդ իրադրության բովանդակությունը, իրենց նկատմամբ կատարվող գործողությունների բնույթն ու նշանակությունը: Տարիքային առանձնահատկությունները, դրանցով պայմանավորված բարձր ներշնչվողականությունը, տպավորվողականությունը, կենսափորձը, սեռերի, սեռական հարաբերությունների մասին անտեղյակությունը, երկարատև հիշողության ոչ բավարար զարգացվածությունը սահմանափակում են գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները նրանց կողմից լիարժեք ընկալելու և դրանց վերաբերյալ ճշմարիտ ցուցմունքներ տալու նրանց ունակությունը, եթե նույնիսկ նրանց մոտ բացահայտվում է ինտելեկտի ընդհանուր զարգացվածության տարիքին համապատասխան մակարդակ [3, էջ 43-48]: Նշված հանգամանքը կարող է էական ազդեցություն ունենալ նաև հետազոտվող իրավիճակում տուժողի մոտ դրսևորվող հոգեվիճակի առանձնահատկությունների վրա, քանի որ իրավիճակի բնույթն ու նշանակությունը չհասկանալու պայմաններում տուժողի մոտ հոգեվիճակի արտահայտված փոփոխություններ չեն դրսևորվում, իսկ դրսևորման դեպքում առավելապես պայմանավորված են լինում իրավիճակի անսովորությամբ կամ «վատ բան» (բառացիորեն այդպես են բնորոշում կատարվածը) լինելուն ակնհասեալ կամ մասնակից լինելով:

Կարևոր է նաև հաշվի առնել, որ սեռական բռնության ենթարկված անձանց հասկացման կարողության տարբեր մակարդակների ուսումնասիրման դեպքում իմացական գործընթացների զարգացման հետազոտումից զատ անհրաժեշտ է ուսումնասիրել նաև սեռական ոլորտի մասին նրանց գիտելիքները, կենսափորձը և, իհարկե, անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները, որոնք էական

ազդեցություն են ունենում հետազոտվող իրավիճակում նրանց վարքի վրա: Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել նաև այն հանգամանքին, որ նախաքննության ընթացքում հարցաքննությունները և բացատրությունները մեծ ազդեցություն են ունենում սեռական ոլորտի վերաբերյալ գիտելիքների ձեռքբերման հարցում և հարկավոր է առանձնահատուկ ուսումնասիրություն կատարել՝ հստակեցնելու համար, թե երբ է փորձաքննվողը ձեռք բերել այդ գիտելիքները:

Փորձագիտական պրակտիկան ցույց է տալիս, որ այնպիսի հոգեախտաբանական ֆենոմեններ, ինչպիսիք իրավական կարևորություն ունեցող իրավիճակի ողջ ընթացքում սեռական բռնության ենթարկված տուժողի հոգեվիճակի առանձնահատկություններն են, առավել կարևորություն են ստանում, եթե հանդիսանում են հետազոտվող իրավիճակում տուժողի՝ դիմադրություն ցույց տալու կարողության վրա էապես ազդող գործոններ: Հուզական վիճակը, որն առաջանում է հոգետրավմատիկ գործոնի ազդեցությամբ և ուղղորդվում է լարվածության, հուզական գրգռվածության, վախի, ցրվածության և ստեղծված դրությունից անելանելիության զգացումներով, կարող է էական ազդեցություն ունենալ հետազոտվող իրավիճակում անձի վարքի վրա՝ մինչև անգամ զրկելով նրան դիմադրություն ցույց տալու կարողությունից:

Հատկանշական է, որ դատահոգեբանական փորձաքննությունների ընթացքում հոգեվիճակների ուսումնասիրումն ունի որոշակի յուրահատկություններ: Այսպես, դատահոգեբանական փորձաքննության շրջանակներում անցյալում (հնարավոր է նույնիսկ, ամիսներ, տարիներ առաջ) տեղի ունեցած իրավական նշանակություն ունեցող իրավիճակում փորձաքննվողի հոգեկան գործունեության վերաբերյալ բազմակողմանի վերլուծություն կատարվում է հետընթաց (ռետրոսպեկտիվ) կարգով: Բացի այդ, շատ կարևոր է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ հետազոտվող իրավիճակի ընթացքում հոգեվիճակները կարող են փոփոխվել, և դրանց անցումների ուսումնասիրումը ևս կարևորագույն խնդիր է, ընդ որում՝ փորձաքննվողն ինքը սեփական հոգեվիճակի ներկայացման ու նկարագրման ընթացքում կարող է դժվարանալ գնահատել այն, ինչի պատճառ կարող են հանդիսանալ և՛ ինքնահասկացման առանձնահատկությունները, և՛ սեփական հոգեվիճակը ներկայացնելու իմաստային և խոսքային նկարագրությունների առանձնահատկությունները [4, էջ 25]:

Նշված պայմաններում դատահոգեբանական փորձաքննությունների որակը և գիտական մակարդակը ապահովելու համար պահանջվում է հետազոտության մեթոդների և մեթոդիկաների գրագետ և ճշգրիտ ընտրություն և կիրառում: Դատահոգեբանական

փորձաքննության ընթացքում հիմնական մեթոդներ են հանդիսանում գործի նյութերի ուսումնասիրումը, համադրումը և վերլուծությունը, կլինիկական զրույցը, դիտումը, հարցարանները, թեստերը և այլն: Մեռական բռնության ենթարկված տուժողների նկատմամբ մեր կողմից իրականացված դատահոգեբանական փորձաքննությունների ընթացքում նրանց հոգեվիճակների առանձնահատկությունների ռետրոսպեկտիվ ուսումնասիրման և ախտորոշման նպատակով կիրառվում են Մ. Լյուշերի գունային ընտրությունների մեթոդիկայի միջոցով հոգեվիճակների միջնորդավորված ռետրոսպեկտիվ մեթոդիկան, ապրումների և զգացմունքների սուբյեկտիվ ինքնագնահատման սանդղակը, Ն. Կուրգանսկու՝ հոգեկան ակտիվացման, հետաքրքրության, հուզական տոնուսի, լարվածության և կոմֆորտի գնահատման սանդղակները [2, էջ 305 - 311]: Նշված մեթոդիկաների կիրառումը հնարավորություն է ընձեռում հետազոտվող իրավիճակում փորձաքննվողի ունեցած հոգեվիճակը ուսումնասիրել հնարավորինս տարբերակված, ինչը առանձնահատուկ կարևորություն ունի տուժողի դատահոգեբանական փորձաքննությունների դեպքում հետազոտվող իրավիճակում դիմադրություն ցույց տալու կարողության վրա հոգեվիճակի ազդեցությունն ուսումնասիրելու առումով:

Հարկ է նշել, որ դիմադրություն ցույց տալու կարողության որոշման շրջանակներում հոգեվիճակի ռետրոսպեկտիվ վերլուծության արդյունքում ստացված տվյալները համադրվում և ուսումնասիրվում են անձի ինտելեկտի ընդհանուր զարգացվածության մակարդակի, ինչպես նաև անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններն ուսումնասիրող մեթոդիկաների արդյունքների հետ, որոնք շեշտադրում են հետազոտման ընթացքում որոշակի առանձնահատկությունների ուսումնասիրման և համեմատական վերլուծության կարևորությունը: Այսպես, օրինակ, դատահոգեբանական փորձաքննության շրջանակներում սեռական բռնության ենթարկված 50 չափահաս, ինտելեկտի ընդհանուր զարգացվածության միջին մակարդակ ունեցող տուժողներից 37-ի մոտ «Սպիլբերգերի և Խանինի տազնապայնության ինքնագնահատման սանդղակ» մեթոդիկայի արդյունքների համաձայն բացահայտվել է անձնային և իրավիճակային տազնապայնության բարձր մակարդակ, իսկ Մ. Լյուշերի գունային ընտրությունների թեստի միջոցով հոգեկան վիճակների միջնորդավորված ռետրոսպեկտիվ ախտորոշման մեթոդիկայի, սուբյեկտիվ ապրումների և զգացմունքների ինքնագնահատման մեթոդիկայի և Ն. Կուրգանսկու «Հոգեվիճակների ինքնագնահատման սանդղակ» մեթոդիկայի արդյունքների համաձայն և՛ սովորական պայմաններում, և՛ հետազոտվող իրավիճակում՝ լարված հոգեվիճակի բարձր ցուցանիշ, ինչը տեղիք է տալիս հետազոտվող

իրավիճակում անձի ունեցած լարվածությունը դիտարկել ոչ միայն որպես կոնկրետ իրավիճակում տուժողի հոգեկան վիճակի դրսևորում, որն առավելապես պայմանավորված է տվյալ իրավիճակի առանձնահատկություններով, այլև որպես անձնային առանձնահատկությունների արտահայտվածություն: Նման դեպքերում առավել կարևոր է դառնում հետազոտվող իրավիճակում տուժողի դիմադրություն ցույց տալու կարողությունը սահմանափակող այլ անձնային առանձնահատկությունների ուսումնասիրումը, որոնք իրենց հերթին անմիջական ազդեցություն կարող են ունենալ հոգեվիճակի դինամիկայի վրա:

Մեռական բռնության ենթարկված տուժողի հոգեվիճակի և այլ առանձնահատկությունների վերոնշյալ փոխկապակցվածության պայմաններում մշտապես արդիական է ինչպես անձի համակարգային և բազմակողմանի ուսումնասիրման և գնահատման նոր ուղղությունների և ստրատեգիաների ձևավորումը, այնպես էլ այդ գնահատումն իրականցնելու համար անհրաժեշտ նոր մեթոդիկաների մշակումը և կիրառումը, որոնք թույլ կտան ապահովել փորձագիտական եզրակացությունների որակի առավել բարձր մակարդակ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. В.В. Нагаев, Основы судебно-психологической экспертизы: Учеб. пособие для вузов.- 2-е изд., перераб. и доп.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 431 с.
2. В.Ф. Енгальчев, С.С. Шипшин, Психодиагностические методы исследования в судебно-психологической экспертизе: учебное пособие для студентов факультетов психологии высших учебных заведений, издание 2-е, исправленное и дополненное.-Калуга: КГУ им. К.Э. Циолковского, 2013.- 390 с.
3. О.Д. Ситковская, Л.П. Конышева, Психологическая экспертиза несовершеннолетних в уголовном процессе. Научно-методическое пособие.- М., 2001.- 72 с.
4. С.С. Шипшин, Ретроспективная диагностика психического состояния в судебно-психологической экспертизе: Методическое пособие.- Ростов н/Д., 2000.- 51 с.,

РЕЗЮМЕ
ОСОБЕННОСТИ РЕТРОСПЕКТИВНОЙ ДИАГНОСТИКИ
ПСИХИЧЕСКИХ СОСТОЯНИЙ ПОТЕРПЕВШИХ ПО ФАКТАМ
СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛИЯ В СПЭ

A. P. ВАРДАНЯН

В данной статье рассматриваются особенности ретроспективной диагностики психических состояний потерпевших по фактам сексуального насилия при проведении судебно-психологических экспертиз, рассматривается необходимость применения новых методик при экспертных исследованиях, которые максимально повышают надежность и достоверность экспертных выводов и дают возможность наиболее досконально изучить динамику психических состояний подэкспертного в исследуемой ситуации.

SUMMARY
FEATURES OF RETROSPECTIVE DIAGNOSIS OF MENTAL STATES OF
VICTIMS OF SEXUAL VIOLENCE DURING
FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXPERTISE (FPE)

A.R. VARDANYAN

In this article we discuss the features of retrospective diagnosis of mental states of the victims on the facts of sexual violence during forensic psychological expertise, as well as the need for application of new techniques in the expert study to maximize the reliability and accuracy of the expert's conclusions and allow more thoroughly examine the dynamics of the mental states of the subject examined in the expertise situation.